

Vég Csaba

ÁSIMOV,
ÁLAPÍTVÁNY ÉS
ROBOTOK

© 2014., Vég Csaba

Minden jog fenntartva

Elektronikus könyv forma / A5 nyomtatott méret

(Részlet a „Fennmaradás és értékteremtés – „Pszichohistória” (Társadalmi szerveződések vizsgálata rendszertudományi és pszichológiai alapokon)” c. tanulmány mellékletéből)

Vég Csaba:

Asimov, Alapítvány és Robotok

Egy paradoxont csak egy illogikus gondolkodású ember tart érthetetlennek.

Seldon: "...My field of specialization is the mathematical analysis of social structure."

Dors: "Sounds horrible."

Seldon: "In a way, it is. It's very complicated and without my knowing a great deal more about how societies evolved it's hopeless. My picture is too static, you see."

Dors: "I can't see because I know nothing about it. Chetter told me you were developing something called psychohistory and that it was important. Have I got it right? Psychohistory?"

Seldon: "That's right. I should have called it 'psychsociology', but it seemed to me that was too ugly a word. Or perhaps I knew instinctively that a knowledge of history was necessary and then didn't pay sufficient attention to my thoughts."

[Isaac Asimov: Prelude to Foundation (section 18)]

Isaac Asimov tudományos fantasztikus író „Alapítvány” sorozatának történetében jelenik meg a két Alapítvány, melyet a közelgő problémás történelmi időszak áthidalására hoztak létre. Az Első Alapítvány a technikai fejlődésre helyezte a hangsúlyt, míg a második a pszichés képességeket fejlesztette.

A „real” és „humán” szemléletet, illetve az azok mögött álló racionális és analógiás gondolkodást általában egymás ellentétének tekintik. A világunk egységes, ami azt is jelenti, hogy a saját törvényeit és nem a vélekedéseinket követi, ezért a két szemlélet véleményei legfeljebb időlegesen térhetnek el egymástól, mégpedig akkor, ha csak részigazságokat tudnak megfogalmazni. A világ egységessége miatt a két szemlélet nem egymás ellentétének, hanem egymást kiegészítő két szempontnak tekinthető, melyek mind csak pontosan a megfelelő esetekben és körülmények között alkalmazhatók, a teljes kép pedig csak a kettő együtteseként kapható meg.

Az Első és Második Alapítvány ellentétként jeleníti meg a két látásmódot. Asimov a sorozat végére egy bizonyos egységjellegben látja a két Alapítványon túl a jövő zálogát. Asimovnál ez egy szuperorganizmus, Gaia, amely magába olvasztani látszik az egyéneket, akik a teljességnek gyakorlatilag differenciálatlan elemeivé válnak. A valóságban az egység és az egyéniség kapcsolódási lehetőségei pontosan körvonalazhatók, és nem célszerű, hogy az egyének elmosódjanak az egészben.

Az Alapítvány-sorozat – amikor még gyerekként olvastam – nem tartozott a kedvenceim közé. A történetekben számomra túl sokat beszéltek, a legvadabb elképzeléseket is alaposan végigelemezték, miközben alig tettek valamit. Azonban a pszichohistória ötletét, pontosabban az alkalmazását, vagyis valami olyasmit, ami a pszichohistória ötlete mögött lehet, rendkívül érdekesnek tartottam. A pszichohistória szerint nagy embertömegek reakciói statisztikusan megjósolhatók, a kimenetelek meghatározható valószínűségekkel rendelkeznek, így az elv történelmi szükségszerűségeket feltételez, amelyek egyrészt jóslásra, predikcióra adnak lehetőséget. A történetben azonban az elvek rejtve maradnak, azoknak „mindössze” az alkalmazásait látjuk. Vagyis: adott ponton megtett bizonyos, kismértékű

beavatkozás a szükségszerűségek láncolatán felerősödve döntő mértékű változást okozhat a kimenetelben. Vagyis: megfelelő, esetleg jelentéktelennek tűnő tettel a jövő pozitívabbá formálható. Ezután már a kérdés az, hogy milyen tett, vagy azok milyen sorozata eredményezhet pozitívabb kimenetelt. Az elv szoros kapcsolatba hozható a „Pillangó-hatással”, amit az első Alapítvány-történet megírása után több mint 20 évvel, 1963-ban fogalmazott meg a meteorológus Lorenz. Az elv nagyjából azt mondja, hogy (1) kaotikus rendszerben, amelyben (2) pozitív visszacsatolású, öngerjesztő folyamatok vannak, (3) minimális hatás (4) lényegi kimenetelt eredményez, vagyis: az ilyen rendszerek működése megjósolhatatlan.

A népszerű megfogalmazás szerint „*egy pillangó egyetlen szárnycsapása a Föld egyik oldalán tornádót idézhet elő a másikon*”. A „Pillangó-hatás” tehát valójában a világ kiismerhetetlen voltának, másrészt pedig a tettek, döntések súlyának és a bizonytalan végleges kimenetel érzetének a megfogalmazása. Ha azonban a „Pillangó-elv” teljes mértékben működne, egy nagyobb hatás romba is dönthetné a rendszert, ahogy Lorenz tanulmánya is megemlíti egy meteorológust, aki szerint ekkor egy sirály szárnycsapása örökre megváltoztathatná az időjárást. A gyakorlat tapasztalata szerint tehát a kérdés valójában a rendszer szabadságfoka, a pozitív visszacsatolású, öngerjesztő folyamatainak és az önregulációnak, a negatív visszacsatolású hatásoknak a viszonya, mely utóbbiak a homeosztázis (egy alapnak tekintett állapot) fenntartását eredményezik. Tehát: milyen mértékben billenthető ki egy rendszer az alapnak tekintett állapotából és milyen hatásmechanizmusok tartják fenn a belső korlátozásait. Ezek a kérdések pedig rendkívüli jelentőséget kaptak 1941-ben, az első Alapítvány-történet megírásának idejében, egyszersmind a II. Világháború korszakában, amikor a náci Németország már Lengyelországot, Franciaországot, illetve Európa nagy részét elfoglalta.

Asimov Alapítvány-sorozatának, illetve teljes életművének részletes elemzése kultúrtörténeti szempontból is érdekes megállapításokhoz vezethetne. Az Alapítvány-sorozat első történetét még 1941-ben, 21 éves korában írta, melyben megjelenik egy, a teljes Galaxisra kiterjedő, húszezer éves múltra visszatekintő Galaktikus Birodalom császársága, ami az összeomlás felé tart. Ezt azonban még csak egy Hari Seldon nevű matematikus látja előre, aki a nagy embertömegek viselkedésének vizsgálatával kísérletezik. Az eredményei segítségével rájön, hogy a közelgő összeomlás harmincezer éves (lefordítva: elképzelhetetlenül hosszúnak tűnő) pusztulást és káoszt eredményezne, azonban egy bizonyos eseménysorozat, amely képviselője az Alapítvány, ezt az átmenetet lerövidíthetné 1000 évre (vagyis: az emberélet léptékén túli, mégis, belátható időtartamra).

Egy hasonló műalkotás esetén engem két kérdés foglalkoztat: hogy (1) miről szól és (2) miről szól, vagyis ebben az esetben, hogy mit akar(nak ő/az/ők/azok – ha Asimov „terminus technicus”-át követem) mondani. Több műalkotás bizonyos helyzeteknek a szimbólumokon keresztül történő átfogalmazásai, amelyek a tapasztalataim szerint jól értelmezhetőek úgy (1), mintha az adott eseményeket a szerző megálmodta volna. Ha a szerző rá tud hangolódni az adott (általában szimbólumokban megfogalmazott) helyzetre, akkor magas szintű alkotás születik, amelyben bizonyos (2) általános összefüggések is megjelennek, megidéződhetnek. Ha a „megidézés” gyenge minőségű, az az erőltettség, erőszakoltság érzetén keresztül érhető tetten, ahogy a szerző egójának zavaros képzetek kerekednek felül, ezeket próbálja belevetíteni a világba, amelyet az olvasók diszszonanciaként érzékelnek. A hasonló művek tehát gyorsan eltűnnek a felejtés ködében. Ha viszont egy magasabb törvény idéződik meg, az az érdekesség, különösség, mélység érzetét kelti.

Asimov „Galaktikus Birodalma” egy olyan szintű teljességet (működési teret, univerzumot) jelent, amelynek minden része

megközelíthető. Általában a bolygók, sőt naprendszerek jelennek meg alapegységként, melyeken a városok már nem differenciálódnak. Asimov Galaxisa tehát a Földnek feleltethető meg, a bolygók, rendszerek pedig városoknak. A történetben létezik egy, a Galaxisra kiterjedő Birodalom, császárság; ennek lesz ellenpólusa az Alapítvány, amely viszont demokratikus (annak látszó) berendezkedésű. A valósággal fellelhető párhuzamok szembetűnőek: „kezdetben” volt a Brit Birodalom, amely szinte az egész Földre kiterjedt és a két Világháború időszakában hullott szét, a fasizmussal pedig előretört a káosz és pusztulás időszaka. A Brit Birodalom „peremén” létrehozott Alapítvány pedig az USA, mely Függetlenségi Nyilatkozatának aláíróit hagyományosan „Alapító atyáknak” nevezik – az ő örökségük az „Alapítvány”. Pontosabban, az első, ugyanis valahol a háttérben, a Galaxis ellentétes végében ott van rejtve egy második, amelynek az első sikerét kell felügyelnie és segítenie. Az amerikai „Alapító atyák” közismerten a felvilágosodás, vagyis az Enciklopédisták útját követték. Asimov Alapítványában az első cél pontosan a tudás összefoglaló konzerválása, a Galaktikus Enciklopédia megszerkesztése. Hari Seldon első megjelenése azonban közli, hogy ez csak humbug, így ezután a technikai fejlődésre helyeződik a hangsúly. Asimov kezdeti elképzeléseiben tehát a Galaxist a káoszon az USA – bocsánat, az Alapítvány – által képviselt felvilágosult szellemiség lenne képes átvezetni.

A széthulló Birodalom, így a világ újrafelosztása átmeneti időszakának a záloga a történetben a Seldon terv, amelyről szinte semmit sem tudunk; sokkal többet olvashatunk arról, hogy az milyen esetekben *nem* működik. A történetben az Alapítvány elindítása már olyan szintű beavatkozást jelentett, amely után már a szükségszerűségek láncolata automatikusan a Második Birodalomhoz fog vezetni. A Seldon-törvényekről nem is szabad az embereknek tudni, mivel a történet szerint azzal megváltoznának az események láncolatai. A „Seldon-válságok” pe-

dig olyan helyzetek, amelyek során a döntési lehetőség egyetlen ágra szűkül, így Seldon holografikus felvételei csak a válságok után jelennek meg és nyugtázzák a döntéseket, valamint azt, hogy minden a terv szerint halad.

Mit tudunk tehát a „Seldon tervről” – azon kívül, hogy semmit? Az első történetekben, az Alapítvány kezdeti évszázadaiban ez inkább a történeti szükségszerűségbe vetett *hit*, a pozitív cél ígérete, hogy az Alapítvány tevékenysége *végül* jó kimenetelt fog eredményezni. Ez „mindössze” magabiztosságot kölcsönöz, az ellenfeleket pedig elbizonytalanítja. A „Seldon-elmélet” tehát alapvetően a pusztulás elkerülhetőségébe vetett Hit, mégpedig abban, hogy van egy reális lehetőséggel bíró és az abszolút Jót képviselő sorsszervező terv. Mivel a megvalósulás mikéntje egyáltalán nincs körvonalazva, így egy hasonló hit az emberi psziché szerkezete szerint *automatikus*an, pszichikai-történeti értelemben törvényszerűen, röviden: pszichohistóriai szükségszerűségként (!) előtérbe hozza a Jónak tekintett kimenetel irányába eső szándékokat. A „Seldon-terv” tehát egy önbeteljesítő ígéret jelképe, ha pedig a „Seldon” nevet kis nyelvbottalással „Self done” módon olvassuk, az pontosan „magától elkészülő/létrejövő” jelentésű (a Hari keresztnév pedig talán a hurry „sietség”, „igyekezet” szóra utal, mivel a történet szerint a cél az átmenet lerövidítése). Nos, egy Asimov történetben ilyenkor kellene egy kis hatásszünet után az újabb fejezetre lapoznunk.

Az Alapítvány-sorozatban Seldon tehát a pozitívumra törekvés/igyekezet jelképe. A válságok megoldásai ebből a szempontból pontosan, csak utólag értékelhetők, hogy a pozitívum irányába történt-e a kimenetel. Bár a Seldon-törvényekről semmit nem tudunk, a kezdeti történések viszont a tervnek megfelelően következtek be, így mi is, utólag, megállapíthatjuk, hogy „Seldon” szerint kezdetben mi jelenthetett értéket. Az Alapít-

vány kezdeti válságait valójában politikai lánghelmék ravaszsága oldotta meg. Asimovnál a politika az emberekre, és azokon keresztül, közvetve, a környezetre kifejthető hatás módjaként, azaz a manipuláció eszközeként jelenik meg. A manipuláció az, amivel rá tudjuk venni az embereket arra, amit nem akarnak, vagy meg tudjuk akadályozni azt, amit eredetileg akartak. A történetben ez kezdetben a védekezést szolgálja, tehát indokolható. Az Alapítvány első sikereit így az emberi psziché ismerete és – főleg politikai – manipulálásának eszközei teszik lehetővé, amihez később a technikai fejlettség adja a gyakorlatilag megkérdőjelezhetetlen erőt. Az Alapítvány eddig töretlen fejlődése során ekkor találkozunk az Öszvérrel.

A felvilágosodás eszméivel felvértezett, az értelem és józan-ság képviselőjének megrendíthetetlen hitében, a demokráciának nevezett rendszer politikai csatározásaiban megedződött, az egyes emberek és tömeges csoportjaik manipulációjának módszereit birtokló, valamint a kirobbanó technológiai fejlődés nagyon is valós fegyvereivel rendelkező USA így ekkoriban tűnhetett egy olyan erőnek, amely az Enciklopédisták elvei alapján egy újabb Birodalmat képes megvalósítani. Ekkor azonban Európa színterén megjelent egy, korábban elképzelhetetlen jellegű és léptékű hatalom.

Az Alapítvány tehát a manipulációt lehetővé tevő politikai tudással és technológiai fölényrel rendelkezik, amikor hirtelen megjelenik az Öszvér, akinek a manipulációs képessége nagyságrendekkel túl van az egyszerűsített racionalitásban leragadt, végső soron mechanikus szemléletű „felvilágosultság” előtt. Az Öszvér egy mutáns, reprodukcióra képtelen, torz alak, a külső szemlélők számára egy bohóc, aki azonban képes másokat szinte hipnotikus módon a saját oldalára állítani. Hiába az „adok-kapok”, vélt érdekekre épülő politizálás, az Öszvér szinte saját bábjaiként mozgatja az embereket. És az is kérdés, hogy mekkora technológia fölény képes az egy akaratra mozgó embertömegek ellensúlyozására. Az Öszvér „modellje” egyértel-

műen azonosítható a történelemből, különösen, hogy ezt a részt Asimov '45 januárjának végén kezdte el írni.

Az emberismeretre, pontosabban az emberi gyengeségek ismeretére épülő politizálás és a technikai erő képtelen ellensúlyozni embertömegek elemi erejű eltökéltségét, így olyan embert vagy csoportot sem, aki ezt fel tudja ébreszteni a tömegben. Így a következő részekben a jövő formálásának eszközeként olyan pszichikus képesség kerül előtérbe, amely az egyén számára is észrevehetetlenül formálja át a szándékait, tetteit. Ezt az erőt a Második Alapítvány képviseli.

A történet elején a Második Alapítványról sem sokat tudunk, csak annyit, hogy a Galaxisban valahol az Alapítvánnyal ellentétes oldalon található és célja a Seldon-tervnek a háttérből való, rejtett biztosítása. A történet kezdetén ennek a modellje lehetett az akkor szövetséges Szovjetunió. Az Öszvér c. rész elején meg is jelenik a „Menedék” világa, mely a szöveg szerint a „proletariátus” búvóhelye. Van tehát egy másik, birodalomformáló erő, és a kettőnek az eredeti Seldon-terv szerint egyesülnie kellett volna.

Az Alapítvány-történetben a pszichés képességeket kifejlesztő Második Alapítvány győzi le az Öszvért, majd továbbra is rejtett háttérhatalomként irányítja az eseményeket. A történetnek ebben a szakaszában mi is ez a rejtőzködő, misztikus (!) háttérhatalom? A következő jellemzőket mondhatjuk el: (1) az embereknél nagyságrendekkel nagyobb szellemi erővel rendelkeznek, (2) rejtőzködnek, (3) tudnak a gondolatokban olvasni, (4) a „Seldon-tervet”, mint az abszolút Jóra való törekvést képviselik, (5) sugallatokkal irányíthatnak egyes embereket (6) a legváratlanabb embereknél „testesülhetnek” meg, (7) az egyes emberi sorsok irányításának képességével rendelkeznek. Asimov racionalista és ateista volt (önmagát humanistának tartotta). Hasonló világnézetű embernél pontosan ilyen szerepben, mint szimbólumokban jelennének meg azok a szellemi entitások,

akiket a hagyomány őrszellemeleknek (sumer: sukkal-dug₄ sag₉-ga vagy u₂-dug₄ sag₉-ga, magasabb szinten: ^dlamma sag₉-ga), köve-teknek, képviselőknak vagy angyaloknak nevez.

Az Öszvért a Jóra törekvésnek az emberek számára láthatatlan szellemi erői győzték le – ez szinte angyali közbeavatkozás. A trilógia végének az a kérdése, hogy a Második Alapítvány meg tud-e maradni a háttérben és ezért milyen áldozatokra képes.

A trilógiával Asimov a történetet lezártnak tekintette. A '60-as években új kiadó vette át a jogokat, a megfelelő marketing mellett újra megjelentették a köteteket, melyek egycsapásra népszerűek lettek. A trilógia '66-ban megnyerte a Hugó-díj „minden idők legjobb sorozata” kategóriáját (melyet azóta sem hirdettek meg újra). Hosszú évek unszolása után és egy szemtelenül nagy előleg biztatására (hála a kiadónak a kockázatért) Asimov '81 közepétől – immár 61 évesen – folytatta a történetet.

A Seldon-elméletről még mindig alig tudni valamit, bár a Második Alapítvány „szellemei” többé-kevésbé eligazodnak a lehetőségeket megmutató „Elsődleges Radiáns” képleteiben, értik és alkalmanként igazítják, bővítik a tervet. Az „Alapítvány pereme” kötet azzal a meglepő fejtegetéssel kezdődik, hogy a Seldon-elmélet hibás, mivel a bekövetkezett eseményekre túlságosan illeszkedik (!), márpedig az évek során a hibahatárnak egyre nagyobbak kellene lenni. Ez pedig arra utal, hogy létezik egy, szinte globális léptékű szellemi erő, amely betartja a tervet. Az Alapítvány a Második Alapítványra gyanakszik, hogy talán azok képviselőit mégsem tudta a korábbi vérengzés során kiirtani. A Második Alapítvány ugyancsak felfedezi ezt az erőt, amely az ő képességeiken is messze túl mutat.

A történet a két Alapítvány összevetése, illetve az őket felülmúló erő utáni kutatás. Az első Alapítvány elpusztítaná a Másodikat, mivel borzad attól, hogy szabad akaratában korlá-

tozzák. Az első Alapítvány győzelme esetén annak technikai fölénye az emberek számára behódolásra kényszerítő fizikai erőszakként jelenne meg. Ebben a kötetben a Második Alapítvány már többnyire elvesztette „angyali” aspektusait (a görög „angelos” jelentése „hírvivő”, illetve a héber és arámi „malách” jelentése „hírvivő”, „követ”, „küldött”) – bár a jövő tervezgetése még folyik az Első Radiáns iránymutatásai alapján. A vezetőség a „szólók” tanácsa, a vezető pedig az „Első Szóló”, vagyis, akinek a megbeszéléseken először van joga megszólalni. A Második Alapítvány ekkor már ugyancsak politikai csatározások színhelye, ahol az erős akarátú ravaszság manipulálni tudja az eseményeket. Itt tehát az a kérdés jelenik meg, hogy az átlagembernél nagyobb pszichikus erő milyen lelki erőszakot eredményezne. A két Alapítvány tehát csak a kényszerítés módjában különbözne.

A történet másik szálán folyik a keresés a mindenki felett álló szellemi hatalom után, amely betartja a Seldon-terv állomását. A keresés főszereplője Golan Trevize, aki azzal a különös képességgel rendelkezik, hogy elégtelen adatokból is helyes következtetésre tud jutni. Ahogy arra a neve is utal, amit „très” (francia: nagyon) „wise” (angol: bölcs) módon is olvashatunk. (A „Golan” héber jelentése kb. „menedék”, vagyis ez a bölcsesség a jövő menedékét tudná meghatározni.) Trevize intuitív képességével rá tud érezni adott helyzetekre, problémákra. Az út során Trevize képességével megtalálják a hatalmas szellemi erő forrását, amely a Teljességet képviseli és minden létező összhangjára törekszik. Asimov ateista volt, így egy szimbólumon keresztül nevezte meg ezt a minőséget.

A történetben a mindenki felett álló szellemi erő valójában egy bolygónyi léptékű tudatosság, Gaia. A Gaia-elmélet Lovelock nevéhez fűződik, aki a '70-es években publikálta a nézeteit, majd azokat '79-ben jelentette meg könyv formában: „Gaia: A new look at life on Earth” („Gaia: A Földi élet egy új nézőpontból”); ez tehát a '80-as évek elején az újdonság erejével

is hathatott. A Gaia-elmélet szerint a Föld minden, élő és élettelen eleme összefügg és egységesen homeosztatis, vagyis egy alapállapotot fenntartó, stabilizáló működést mutat, ezért egységében is élő szervezetnek tekinthető. Ez valójában a „Pillangóhatás” (egy) ellensúlyozása.

Asimovnál Gaia a Teljességet képviselő, minden és mindenki felett álló szellemi erő, amely láthatatlanul, a háttérből támogatja a pozitív célú Seldon-terv beteljesülését.

Asimov Gaia koncepciójára jellemző, hogy egy rendkívül erős korlátozásként, tervezettségként, a váratlanság kiküszöböléseként jelenik meg, amely a környezetet és az életet is gépiessé teszi. Bizonyos szinten tehát ez is az embereket kényszerítő külső manipuláció megtestesülése. Valójában ilyen formáció nem lenne hosszú életű.

Különös, de Asimov az Öszvért is Gaiához kapcsolja. Amíg az Öszvér a szándékai szerint megakadályozta, lerombolta volna a tervet, azzal ellentétesen, Gaia tökéletesítené azt, így ezt a szellemi erőt a történetben Anti-Öszvérnek is nevezik. Majd kiderül, hogy az Öszvér is Gaiáról származott, onnan eredtek képességei, de annak céljai ellenében, szökevényként cselekedett. A szimbólumok nyelvén ez egy határozott iránytű Európa felé (egy amerikai számára a régiesség és a hagyományok képzetei Európához kötődnek), amit valószínűleg úgy fordíthatunk, hogy a hagyományban megjelenő Teljesség újrafelfedezése lehet a jövő záloga.

Asimov Galaktikus Birodalma a Föld szimbóluma. A fejlődés kulcsa a történetben az, ha Gaia lénye Galaxiává fejlődhet. Vagyis, az Európa „szívében” lévő, rejtett, még a közvetlen szomszédok által sem ismert, szellemi erőt adó, Teljességet képviselő hagyománynak kellene elterjednie az egész Földön. Nos, ez elég meglepő konklúzió egy tudományos-fantasztikus regény esetén. Én itt csak a szimbólumok szó szerinti fordítását

adtam, én nem tudok ilyen, közismert hagyományról és fogalom sincs, hogy az Író mire gondolhatott, a szimbólumok nyelvén milyen általános szellemi törvényszerűséget próbált megidézni. Talán valami délnémet vagy osztrák eredetű hagyomány járhatott a fejében. Az értelmezés szabályai szerint erről egyrészt a Gaia bolygó (amely az ógörög Földistennőről kapta a nevét), mint környezet adhatna több részletet, de erről alig tudunk meg valamit, ahogy az ott élőkről is csak három nevet, mint Bliss (Blissenobiarella), Sura vagy Sura Novi (Suranoviremblastiran) és Dom (Endomandiovizamarondeyaso...). A hosszú nevekben életeseményekre utaló szavak vannak. Létezik hasonló hagyomány, például az Uráltól Keletre, az „élet-ének”, melyet az anya a születéskor kezd, majd a gyermek átvesz, és amelyhez nagyobb eseményeként néhány sort kapcsolnak. (Van olyan hagyomány is, amely a neveket bővíti, de az még kevésbé ismert.) Az is lehet, hogy Asimov a születési helyére gondolt, az aprócska falvak világára (a magyarok számára érdekesség, hogy szülőhelye, Petrovicsi közvetlen közelében Magas-Buda és Uj-Buda falvacskák nevével találkozhatunk). Talán Asimov hasonló időszakhoz tartozó írásainak elemzése adhatnának valami támpontot...

Egészen más az alig húsz éves, még az első Alapítvány történeteket kitaláló Asimov világlátása, mint azé, aki 40 évvel később a folytatást írta. Az ifjonti energiát és hévet lassan felváltja a megfontolt makacsság. Előkerülnek az idősödésre történő utalások. Az Alapítvány peremében mintha két „rokon” én jelenne meg Trevize-ban és az idősödő tudósban. Mindkét Alapítványon kezdettől fogva demokráciának nevezett társadalmi rendszer működik, de később Bliss már uralkodóként nevezi meg mindkettő elnökét, hiszen az ő akarata érvényesül, azaz, szinte kényúr(nő)ként uralkodnak még azon is, aki más utat követne. Asimov később is csípős megjegyzéseket tesz az (ál)demokráciára.

Asimov az Alapítvány pereme után szinte azonnal folytatta a történetet az Alapítvány és a Föld című kötetben, melyben Trevize és időse barátja a Föld nyomába erednek, mert Trevize (racionálisan) meg szeretné érteni intuitív döntése indokait. A tapasztalatai vázlatosan úgy foglalhatók össze, hogy a széthúzás és az ellentétek könnyen fordulhatnak olyan eseménysorozatba, amely a totális pusztulásba vezet – ez tehát a Seldon-terv ellentéte –, másrészt, hogy egy, még ismeretlen és elképzelhetetlen léptékű külső fenyegetettséget ugyancsak valószínűbben él az Egység túl. A teret kapó önzés azonnal átgázolhat minden más léten és létezésformán, az Egységben és Teljességben gondolkodó viszont minden létezőnek fontos szerepet tulajdonít.

A történet ezzel lezárult. Azonban ezt követően Asimov megírta a '86-ban megjelenő „Prelude to the Foundation”, majd a '93-ban élete utolsó könyveként, már csak a halála után megjelenő „Forward the Foundation” köteteket. (A magyar fordításnál félreértésre adhat okot, hogy az elsőt „Az Alapítvány előtt”, a másodikat pedig „Előjáték az Alapítványhoz” címen adták ki. Az előzményeket – ahogy más alkotásoknál is – a megírásuk sorrendjében érdemes elolvasni, tehát az Alapítvány-trilógia és a folytatás után.)

A „Prelude...” történetének elején a fiatal Seldon megérkezik a Trantorra, ahol egy konferencián előadja a pszichohistória ötletét, mint elvet, amit azonban kezdetben a gyakorlatban megvalósíthatatlannak tart. A történések különös sorozata és azok tapasztalatainak eredményeként rájön, hogy milyen módon lehet azt ténylegesen használhatóvá tenni. Az előzmény folytatása, a „Forward...” kötetben először alkalmazza a pszichohistória elveit, majd rádöbben a Második Alapítvány szükségességére, ahol a pszichikus képességekre helyeződik a hangsúly. Itt a technika és a pszichológia a reál-humán kettősségben jelenik meg. Időközben Seldon lassan megöregszik. Talán nem véletlen, hogy Seldont Asimov irodalmi alteregójának tekintik.

A Galaktikus Birodalom egyik központi helye a Trantor bolygó. Csupa beton, fém és üveg – csak a Császári Palota területe nincs befedve. Minden talpalatnyi helyet beépítettek – így a mintája valószínűleg New York volt. (A New York alatti New Jersey fővárosának neve: Trenton.) Ugyanakkor ez a császár székhelye is, így a képe összekeveredhetett Londonnal. És valóban, a fedetlen rész általában felhős és esős. Itt székel később „titkos háttérhatalomként” a Második Alapítvány. Ha az utoljára megírt könyvekben Asimov a Birodalom végére utalt, akkor feltehetjük a kérdést, hogy vajon a két város közül melyikre gondolhatott, illetve, melyik Birodalom széthullására?

Már a trilógia folytatásában Asimov az „Alapítvány-univerzumát” összekötötte a híres „Robot-univerzuma” koncepcióival. Így, az Alapítvány peremében a Gaiahoz tartozó Blissről is kiderül, hogy robot. Majd megjelenik R. Daneel Olivaw (az Asimov szakértők egyből hangsúlyoznák, hogy az „R.” a robotra utal), aki az előtörténetben is fontos szerepet kap. Ő az, aki felhívja Seldon figyelmét a romlás – egyébként a beavatott szem számára szembeszökő – jeleire és ő segíti abban, hogy elkezdhesse a pszichohistoria kidolgozását. Kik is ezek a robotok? Nos, (1) az emberhez képest végtelen ideig élnek, bizonyos szintig az időtlenségben, (2) a képességeik emberfelettiek, (3) különösen bizonyos szellemi képességeik, (4) az emberi érzelmi káoszoktól független, „felsőbb” látásmódot képviselik (5) belelátanak az emberbe, (6) a tényleges minőségüket és szerepüket elrejtik, (7) emberi formában „megjelenve” tudnak cselekedni, (8) az emberek jószándékú tetteit segítik, általában észrevehetetlenül, (9) az összemberiség javát keresik, így (10) a Teljességet szolgálják. Az ateista Asimov a számára legkedvesebb lényekként, robotokként jelenítette meg a segítő, alapvetően szellemi minőséget, akit egy-kétszáz éve egy művész még angyalokként ábrázolt volna. A jól működő Második Alapítványnak ugyanilyen minőség földi képviselője lett volna a szerepe,

vagyis, ennek a minőségnek a valóságban történő megjelenítése. Arról pedig, hogy Asimov alteregója, Seldon, a felesége esetén is rádöbben, hogy valójában egy „angyal”, arról csak a legmélyebb tisztelettel szólhatunk.

Mivel a háttérben R. Daneel mozgatta a szálakat úgy, hogy Seldonnak legyen lehetősége az elmélet kidolgozására, így azt mondhatjuk, hogy a Seldon-terv „angyali” segítséggel és közvetítéssel teremthető meg.

Amikor Shakespeare „Minden jó, ha vége jó” vígjátékában Parolles-tól megkérdezik, hogy melyik gróf kíséretéhez tartozik, ezt válaszolja: *„bármely grófhoz, minden grófhoz, ahhoz, ami ember”* („*To any count; to all counts; to what is man*”). Majd később: *„az én Uram, nos: akit szolgálok, az a gróf felett van”* („*he is my good lord: whom I serve above is my master*”).

Az Alapítvány-sorozatban R. Daneel Olivaw tehát alapvető szerepet kapott. Vajon mit jelképezhetett az alakja Asimov számára? Maga a karakter a „robot-univerzum” történetek sorában '53-ban jelent meg először a „The Caves of Steel” kötetben. R. Daneel az egyike az első, tökéletesen emberi kinézetű két robotnak, aki Elijah Baley nyomozó társaként segít egy gyilkosság felderítésében (valójában az alkotójára hasonlító Daneelt akarták megölni; helyette a készítőjét gyilkolták meg, aki a saját képmására formálta a robotot). Ekkor Daneel az emberi viselkedés tükreként jelenik meg. A következő, '57-ben megjelent „The Naked Sun” már egy másik bolygón játszódik.

Rendkívül érdekes Baley szerepe, ugyanis a munkáját végezve, a nyomozásoknak szinte mellékkörülményei alapján rájön arra, hogy mi lehet az egész emberiség számára a fejlődés útja, milyen módon kellene az embereknek túllépniük korábbi beidegződéseiken, sőt, később önmaga a gyakorlatban is elkezd az elveket megvalósítani. Képességei alkalmassá tették arra, hogy a

jövő képviselője, előhírnöke legyen, a sors eseményei pedig az évek hosszú során lassan „pozícióba” mozgatták.

Az Alapítvány-trilógia folytatásai, a '82-es „Foundation's Edge” és a négy évvel későbbi, '86-os „Foundation and Earth” között, '83-ban jelent meg a Daneel-Baley páros újabb története „The Robots of Dawn” címmel, majd '85-ben a „Robots and Empire”. Az első az Auróra bolygó korábbi történetét fejt ki, miközben az ember és robot nyomozópáros a Daneellel együtt készült, másik emberformájú robot működésképtelenné válásának körülményeit derítik fel (fordította: Hajdú Gábor). Már ekkor megemlítésre kerül a pszichohistória ötlete, a „robotika” analógiájaként: *„Ha léteznek robotikai törvények, márpedig léteznek, akkor szükségképpen a „humanikának”, az emberi gondolkodás tudományának is vannak törvényei. Vajon hány van belőlük, és hogyan írhatók le matematikailag? Erre sajnos nem tudok választ adni. Egy napon talán kidolgozza majd valaki a humanika törvényeit, és akkor nagy vonalokban kibontakozik előttünk a jövő, és sejtések helyett megtudhatjuk, mi vár ránk, találgatások helyett megtudhatjuk, hogyan tehetjük jobbbá a dolgainkat.”* (!!!) *„Arról álmodozom, hogy létrejön egy matematikai tudomány, amelyet én „pszichohistóriának” neveznék”.* Ebben a történetben előtérbe kerül egy robot, R. Giskard Reventlov, aki képes gondolatolvasásra, illetve a belső érzelmi minták, így a szándékok manipulációjára, amit a Második Alapítványnál, az Öszvérnél, illetve Gaianál láthattunk. A történetben Giskard a forrása a pszichohistória ötletének: *„a gondolatolvasás segített felismernem, hogy míg a robotok a robotika Három Törvényének engedelmeskednek, az emberi viselkedést is törvények szabályozzák. Ezeknek az ismeretében egyszer talán lehetővé válik a jövő tanulmányozása”,* mert *„hamarosan szükség lesz erre a tudományra”,* hogy az emberiség elkerülhesse egy negatív jövő történéseit.

(Érdekes kérdés, hogy miért kap ennyire hangsúlyos szerepet Asimovnál mások manipulálása. A nagyobb szellemi erejű karakteres személyiségek jól megragadhatók asztrológiai minőségekkel, különösen, ha sokat publikálnak – bár ennek lehető-

sége ellen valószínűleg maga Asimov nagyon tiltakozott volna. Az ateista-agnosztikus Asimovra jellemző a rendkívüli munkabírási, a törvényekben gondolkodás (axiomatikus-fikciók, vagyis, a történetek bizonyos áthághatatlan alapszabályok keretein belül zajlanak), a hiperracionalitás, az érvelés. Ezek mind a Bak jegy jellemzői, ahogy a rejtettség (amit az Alapítvány első néhány száz événél láthattunk, illetve a Második Alapítványnál), a felhalmozás (pl. az Enciklopédisták tudásfelhalmozása), a rejtett erős szexualitás (ahogy a könyveiből is látszik). Asimov a pontosan nem ismert születésnapját január 2-án ünnepelte, ami a Bak jegyébe esik. Sőt, még az időskori kinézete (pofaszakáll) is erre utal. Észrevehető egy határozott Szűz (számolás)/Vízöntő (tudomány-mennyiség-információ) hatás (együttesen: robotok) és természetesen rendelkeznie kellett az írás „eszköztárával” is (Neptunusz-Merkúr-Vénusz kapcsolatok). A manipuláció hangsúlyossága, illetve a szexualitás bizonyos megjelenése a történetekben viszont erős Skorpió-jellegre utal. Ez pl. megjelenhet közvetve, a Szaturnusz a Skorpióban; vagy, a Skorpióban vagy a X. házban a bolygók túlsúlya; vagy a Plutó erős helyzete, pl. az Aszcendensen. A Skorpió egy rendkívüli szellemi erőként jelenik meg, amely szinte belefolyik a „másikba”, szinte mágus módjára átveszi felette a hatalmat, ami például magas szinten megjelenhet egy kutatás vagy egy elméleti rendszer felépítése során – a kutató eggyé válik a témájával. A kontrol, az irányíthatóság, vagyis a kibernetika eszköze így az emberek esetén azok manipulálhatóságának kérdéseként jelenik meg – egy Skorpió számára. Ugyancsak érdekes, hogy élete vége felé egy átfogó teljesség irányába mozdult el a szemlélete, amely a Neptunusz/Halak jegy minőségéhez sorolható, melyhez nála a feloldódás-mennyiség Uránusz/Vízöntő jellege is kapcsolódik. A valóság törvényeit nem „érdeklük”, hogy tudunk-e róluk, elismerjük-e a működésüket, vagy sem – attól még működnek. És ezzel valószínűleg Asimov is egyet értett volna...)

A következő, „Robotok és Birodalom” kötetben (fordította: Füssi-Nagy Géza) Giskard és Daneel kettősére helyeződik a hangsúly. Giskard megemlíti, hogy *„nagyon részletesen tanulmányoztam az emberi nem történetét. Az események végtelen meseszövedékében biztosan ott kell rejtőzködniük a humanika törvényeinek is”*, majd kidolgozza a „robotika nulladik”-törvényét”, ami az egyes ember (esetleges negatív intenciói) elé helyezi az egész emberiséget: *„A robotnak nem szabad kárt okoznia az emberiségben, vagy tétlenül tűrnie, hogy az emberiség bármilyen kárt szenvedjen”*. Az elv forrása valójában Baley, aki a halálos ágyán ezt mondja: *„Minden egyén munkája hozzájárul a nagy egészhez, és így annak halbatatlan részévé válik. Az emberi életek, az elmúltak, a ma létezők és az ezután keletkezők teljessége bonyolult szövedéket alkot, amely immár sok tízezer éve létezik, egyre bonyolultabbá és ezáltal egészében egyre szebbé válik.”* (...) *„Az egyén élete csupán egyetlen szál ebben a szövedékben, és ugyan mit számít egy fonál az egészhez képest? Ezért, Daneel, az egész szövetet tartsd a szemed előtt, és ne hagyd, hogy valamely magányos szál elterelje a figyelmedet! Hiszen oly sok fonál létezik, és mindegyik értékes, mindegyik beleszövődik az egészbe...”* Ez pedig pontosan ugyanaz a szemlélet, amelyet Shakespeare Parolles-ja is képviselt.

A pszichohistória forrása tehát Elijah Baley (a neve, ahogy a Daneel is, kétszer is utal istenre – „El” –, tehát benne az isteni szikra jelent meg). Őt tanulmányozva R. Giskard dolgozza ki azt az elvet, amit később Daneel képvisel. Érdekes, hogy Giskard neve (eredetileg „Vis”, wise, vagyis bölcs és „Hard”, vagyis erős) Trevize-éra utal (a „-kard” ugyanakkor a „szív”-hez is kapcsolódhat). (A Reventlov talán a megrekedt fejlődés újra-élesztése, újra (re) áramoltatása (vent)). Daneel pedig hagyományosan az igazságot képviselő próféta (Daniel jelentése: „isten az én bírám”), az (olíva-) olajág pedig a béke, a jólét és a szeretet jelképe. Az új élet szárazföldjét megtaláló Noénak egy galamb egy olajágot hozott, így Isten és ember megbékélésének, és az élet újjászületésének is a jele.

*„Az élet szövedéke fontosabb egyetlen szálnál – válaszolta Daneel”
(...) „Létezik egy törvény, amely fontosabb az elsőnél – folytatta Daneel.
– Egy robot nem árthat az emberiségnek, vagy nem veszélyeztetheti az
emberiséget tétlensége által. Erre most már úgy gondolok, mint a robotika”
– vagyis az „angyalok”, az emberben is testet öltetni képes „is-
teni-szikra” – „Nulladik Törvényére”.*

A pszichohistória tehát a jövőformálás, az „isteni-szikra” el-
ve, amelyet az emberen túli, de emberi formában megjelenő
józanság képvisel.

A „Hari Seldon-terv” a káoszon és pusztuláson átívelő, Jóra
törekvő, megingathatatlan, így önbeteljesítő Hit. A kiindulópont
a tudáskoncentráció („Enciklopédisták”). A jövőformálás első
ötlete a demokráciának nevezett, ravaszságra nevelő politikai
küzdőtér, mely döntéseinek súlyát a fejlett technikai eszköztár
adhatja meg. Másik eszköz egy, szinte hipnotikus erejű szellemi
hatalom. Mindkettő azonban csak a mások feletti uralom, a
manipuláció és kényszerítés eszköze. Az igazi út a Teljességben
való gondolkodás. Ezt szellemi erők is támogatják, melyeket a
hagyomány angyalokként nevezett meg. A terv lehet hibás a
részleteiben, de ha a cél és az eszközök, a tettek is tiszták ma-
radnak, az eredmény is valami pozitívum felé fog konvergálni.
És az „angyalok” fölött is áll egy, a Mindenséget, a Teljességet
képviseelő erő, amely minősége intuitív, de utólag mindig igazol-
ható módon közelíthető meg.

Asimov Alapítvány-sorozatának tanulsága egy élet bölcsességé-
vel mérhető.

𒀭𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀

nin-ĝu₁₀ ^dĝa₂-tum₃-dug₃ ĝa₂-ra ha-mu-u₃-ru

úrnóm, Ĝatumdug istennő, vigyázz rám

𒀭𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀

iri-še₃ i₃-du-e ĝiškim-ĝu₁₀ he₂-sag₉

a városba menve jó jelem legyen

𒀭𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀

kur a-ta il₂-la niĝin₆^{ki}-še₃

a vízből hegyként kiemelkedő Niĝinbe

𒀭𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀

sukkal-dug₄ sag₉-ga-zu igi-še₃ ha-ma-ĝen

jó szellemed elöl menjen

𒀭𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀𒃶𒄀

^dlamma sag₉-ga-zu ĝiri₃-a ha-mu-da-ĝen

jó őrző istenséged az úton velem jöjjön

*(Gudea-benger A3.17-21,
ETCSL, és Ur-III képjelek alapján
– a szerző fordítása)*

